

ВІД ПЕРЕКЛАДАЧА

Тора, П'ятикнижжя Мойсееве – Священна Книга. Священність – це не дуже точний переклад з мови Тори, більш точно термін «священність» означає щось між ексклюзивністю і унікальністю. Саме емоційна забарвленість цього загально прийнятого перекладу стала однією з причин трактування Тори, як збірки мудрості єврейського народу. Ця хибна думка йде ще від древніх греків і не дозволяє людству правильно ставитись до змісту тексту П'ятикнижжя. Насправді Тора – це Одкровення, що його дарував народу Ізраїля Творець Всесвіту, саме цей факт і визначив її унікальність і ексклюзивність. Текст Тори, здавалося б, простий і невибагливий, має одну властивість – якщо пересічний читач почне його вивчати, то швидко переконається, що кращого снопідного не вигадасш. Справа в тому, що інформацію в Книзі настільки спресовано, що важко збагнути її зміст за монотонними повторами фраз, які здаються на перший погляд банальними. Юдейська традиція – мудрість єврейського народу – полягає в роз'ясненні справжнього глибокого змісту Тори, цим займались єврейські мудреці – стовпи юдаїзму. Саме вони створили цілу літературу Коментарів до Тори і саме завдячуючи цим коментарям людям відкривались різні сторони Божого замислу створення Світу. Традиція створення коментарів до Тори зберігалась і продовжує своє існування.

XX і XXI століття стали періодом переходу людства до нової інформаційної ери. Тож не могли мудреці Тори залишитись осторонь революційних наукових відкриттів, не могли не реагувати на розпочате повернення єврейсько народу до своєї Країни. Вирішальним чинником цього процесу був релігійний сїонїзм, який став поштовхом і для розвитку ортодоксального модерністського юдаїзму. Одним із авторів ортодоксального модернізму є Пінхас Полонський. Його коментарі на Книгу Буття, засновані на працях єврейських мислителів останнього століття, р. А.І. Кука, р. Й. Д. Соловейчика та р. Є.-Л. Ашкеназі (Маніту), є яскравим прикладом модерністської трактовки Святого Письма. Новітність коментарів полягає в розкритті динамічного розвитку персонажів Тори, наприклад, простеження трансформації Абрагама, його перетворення з Абрама на Абрагама. На моє глибоке переконання, саме розвиток людства, на який Всевишній

його націлював із самого початку існування Всесвіту (як говорить книга Буття 1:26, «Пануйте над землею», тощо), призвів до появи такої методології викладу коментарів.

Окремо хочу виділити динаміку становлення народу Ізраїля, викладену в Коментарях Пінхаса Полонського. Річ не в тім, що євреї – обраний народ, а в тому, що вони – народ не вибраний із виниклих природним шляхом, а навмисне створений Всевишнім. Із захопленням читаєш, як автор Коментарів ретельно показує огранювання якостей древніх юдеїв для створення справжнього національного організму. Єдність Бога полягає, зокрема, і в універсальності глобальних світових процесів, отже ми, українці, мусимо вчитись державотворенню саме на цій інформації. Адже як нам не вистачає огранки нашої толерантності, яка часто перетворюється в заподадливість, гуманізму, якого нам бракує в ставленні до нас самих і який щедро застосовується до наших ворогів, топче нашу гідність...

Отже, шановний Читачу, занурюйся в Тору за допомогою коментарів Пінхаса Полонського. А я хочу закінчити свій текст такою присвятою.

Мій переклад присвячується пам'яті Ted Prosper (Edward Prosser), англійцю, для якого Україна стала другою Батьківщиною. Прекрасній людині, яка любила Україну і вірила в світле майбутнє нашої країни, вірила в становлення української нації. А це можливо тільки на шляху, зазначеному в Торі. Тому я переклала цю книгу для українців.

Elena Smirnova
січень, 2020

ПЕРЕДМОВИ

Існують книги, які зваблюють увагу читача не обсягом чи кількістю сторінок, а обширом нових обріїв, що раптом розкриваються перед глибинними вимірами його свідомості. Відкрите стає інструментом трансформації – особистої та колективної – і ресурсом для подальшого розвитку. Сучасній людині стало властивим відчувати себе заручницею надшвидких ритмів навколо неї. Її соціальна дійсність тенденційно уникає ретельного аналізу раціональними категоріями просвітницького минулого. Номіноване нашими модерними пращурами майбутнє провадить запеклу боротьбу з будь-якими залишками визначеного їхніми нащадками минулого. Соціальна есхатологія виявилася неспроможною гарантувати людині те, у що вона так запекло повірила на зорі епохи людської раціональності. Багато добре протоптаних стежок до глибшого пізнання людини та її світу безповоротного згубилися у віртуальних нетрях глобальної мережі. Людині сьогодення характерна розгубленість, невідзначеність, а відтак – невпинний і неусвідомлений пошук чітких орієнтирів. У бурхливому вихорі соціальної та культурної мінливості вона шукає певної точки опори.

Завдяки українському перекладу «Біблійної динаміки» Пінхаса Полонського у вітчизняного читача з'явиться додаткова можливість пірнути до глибин. І не загубитися. Автор у унікальний спосіб підходить до інтерпретації біблійного тексту, пропонуючи водночас й ефективний інструментарій для осмислення нашого сьогодення з його численними викликами. Перед уважним читачем розкриваються широкі безодні безкраїх смислів, що збагачують його екзистенційний досвід. Відтак ціннісні орієнтири, запропоновані на цих сторінках, спонукають рухатися в напрямку реалізації не лише особистого потенціалу, а й історичної долі цілого народу. Перед нами з'являється унікальна можливість поглянути за соціальні лаштунки самого буття, щоб натрапити на нестримну динаміку ціннісної трансформації індивіда та цілого суспільства. «Адам-Володар» і «Адам-Дослідник» допомагають нам розширити знання про себе та уяву про власну місію у світі, відчути себе співтворцями захоплюючої історії людства, а не її стороннім обивателями.

Погляд туди, де в основі функціонують відшліфовані століттями ціннісні динаміки міжособистісних і суспільних відносин, де світ людини формується переданою крізь віки духовною мудрістю попередніх поколінь, дозволяє нам віднайти особливий онтологічний вимір, де Всесвіт стає ближчим а людське серце ширшим. Простота викладу в книзі вражає. Як, власне, й глибина запропонованих смислів. У житті сучасної людини сенс – ресурс кошттовний. Від його наявності чи відсутності залежить й обраний напрям руху кожного з нас, як, зрештою, і цілого суспільства, сьогоденішнього українського – також.

Андрій Зелінський, ТІ

«Біблійна динаміка» – це захоплива подорож до одвічної й архетипічної історії Тори (П'ятикнижжя Мойсеевого Старого Завіту), яку для сучасної людини пропонує Пінхас Полонський. Його коментарі та тлумачення, з одного боку, глибоко вкорінені в тисячолітній традиції ортодоксального юдаїзму, і одночасно є його творчим розвитком – ортодоксальною модернізацією.

Саме такий підхід може бути цікавим і для ортодоксального християнства, яким є православ'я. Коли, не відкидаючи багатовікової традиції наших попередників, ми знаходимо нові виміри сенсів у Священних текстах і у творчому діалозі з Одкровенням шукаємо відповіді на питання, яке перед релігіями ставить сучасність.

Цікавим виміром цього коментаря до Тори є зосередженість автора на динаміці внутрішньої історії особистостей біблійних праотців, а також історії їх відносин з Богом. Адам, Ноах (Ной), Абрагам (Авраам), Іцхак (Ісаак), Яков (Яків), Мойсей та інші постають як люди, які мають недоліки та сумніви, але розвиваються і вдосконалюються в процесі діалогу і суперечок з Богом. І сама їх місія виглядає як бого-людський процес, як процес виховання Богом конкретної людини й богообраного народу. А, зважаючи на те, що людство продовжує своє існування до сьогодні, значить цей процес не завершений, діалог Бога з людством триває.

Так само триває діалог між релігіями, особливо релігіями Книги: юдаїзмом і християнством, які мають складну історію взаємовідносин і, нарешті, відмовившись від стратегії знищення та поглинання, відкривають для себе новий горизонт розуміння один одного, джерела якого можна також побачити в текстах Святого Письма як Старого, так і Нового заповітів.

*Георгій Коваленко,
ректор Відкритого православного університету
Святої Софії-Премудрості*

ГЛАВА 1

«БІБЛІЙНА ДИНАМІКА»: НОВИЙ КОМЕНТАР ДО ТОРИ

1.1. СУЧАСНЕ ПРОЧИТАННЯ ТОРИ І КАББАЛА Р. Є.-Л. АШКЕНАЗІ-МАНІТУ

Тору дано Згори і вона є незмінна в усі часи, проте кожне покоління додає нові аспекти до її прочитання та розуміння. Ці нові коментарі, звісно, ніяк не скасовують коментарі попередні, – навпаки, вони можуть існувати тільки як «надбудова» на їхній основі. Збереження попереднього, класичного розуміння – це збереження ортодоксальності, додавання ж нового розуміння являє собою модернізацію. Саме такого шляху ортодоксальної модернізації ми дотримуємося нижче.

В останнє століття ортодоксальна модернізація базується насамперед на вченні р. Абрагама-Іцхака Кука, Головного рабина Країни Ізраїль у 1904–1935 рр., найвеличнішого каббаліста і творця філософії релігійного сіонізму, що проклав шлях до розуміння всієї будівлі єврейської цивілізації на новому рівні. Пізніше, вже в нашому поколінні, нову лінію розуміння Тори розкрив видатний рабин і каббаліст р. Єгуда-Леон Ашкеназі (Маніту), і коментар «Біблійна Динаміка» є можливістю для українськомовного читача познайомитись з його концепціями та ідеями.

Є.-Л. Ашкеназі народився в Алжирі в 1922 р. Під час Другої Світової війни він воював у французькій армії, а після війни переселився у Францію, де був однією з головних фігур в післявоєнному відродженні французького єврейства (до цього часу відноситься і поява його прізвиська «Маніту»). Після Шестиденної війни 1967 р. він переїхав в Ізраїль і став *хеврутою* («напарником у навчанні») р. Ц. Є. Кука (сина А. І. Кука). Протягом майже трьох десятиріч він був одним з керівників єшиви «Мерказ гарав» і духовним лідером релігійно-сіоністського напрямку французького єврейства. Помер в Єрусалимі в 1996 р.

Батько р. Єгуди-Леона був головним рабином Алжиру, і їхня родина по прямій лінії походить від р. Йосефа ібн Табула, одного з учнів Арізала.

В їхній родині передавалася особлива каббалістична традиція, яка сходиться на пряму до Арізала, але яка при цьому не була розкрита в інших каббалістичних школах. Як відомо, в Арізала було декілька учнів, і основним з них вважається р. Хаїм Віталь (від якого пішла головна лінія каббали в Новий час), але були й інші учні, від яких пішли «менші гілки». Одна з цих гілок передавалася за традицією в родині рабинів Ашкеназі в Алжирі. Тому р. Єгуда-Леон ще в молодості вивчав у своїй родині ту лінію каббали, яка в той час не була широко відома в світі, і далі зробив цю лінію каббали загальним надбанням.

1.2. КОМЕНТАР «БІБЛІЙНА ДИНАМІКА»

Р. Ашкеназі Маніту все життя викладав переважно французькою, і його вплив на всі франкомовні єврейські покоління величезний. При цьому він практично не писав книг (а викладав усно), внаслідок чого його ідеї відносно мало відомі в івритомовному суспільстві. І тільки в останні десятиріччя його книжки та компіляції на основі його лекцій почали виходити в перекладі на іврит. В англomовному світі (не кажучи вже про інші мови), вони практично не відомі і до тепер.

В Ізраїлі майже всі франкомовні рабини є учнями р. Ашкеназі-Маніту. Одним з найбільш яскравих сучасних представників цієї школи є р. Урі Шеркі, який виклав ідеї р. Ашкеназі-Маніту в систематичній формі в серії лекцій по Торі. Саме на цю розробку р. У. Шеркі спирається ця книга. Отже, вона являє собою перший виклад підходу р. Ашкеназі-Маніту до Тори, що опублікований у вигляді книги з послідовним систематичним коментарем.

* * *

Оскільки сьогодні російською мовою існує чимало коментарів до Тори, що дають базисний початковий рівень її розуміння, ми опускали стандартні речі і прагнули сконцентруватися на нетривіальних поясненнях тексту.

При цьому початкову частину книги (коментар до розділів (1) «Береши» і (2) «Ноах») було написано переважно на основі достатньо відомих ідей р. Й. Д. Соловейчика, а виклад ідей р. Маніту – дуже нових і незвичних для сучасного єврейського світу – починається з розділу (3) «Лех Леха». Далі в коментарі «Біблійна Динаміка» ідеї р. Маніту та р. Шеркі складають біля 80% матеріалу книги, а 20% – мої власні (П.П.) доповнення.

Ми також мусили включити в коментар деякі початкові відомості про поняття каббали, оскільки на них базується пояснення динаміки Праотців.

1.3. РОЗГЛЯД ПРАОТЦІВ В ДИНАМІЦІ

Ідеї, які розкриває нам р. Ашкеназі-Маніту, дозволяють побачити праотців як динамічних особистостей, які розвивалися та змінювалися протягом життя. Відповідно до такого підходу, вивчаючи історії про праотців в книзі Буття, ми, передусім, мусимо поставити собі наступні питання: «Яким чином Абрагам, Іцхак, Яаков (або, далі, Мойсей) розвивались як особистості в процесі цієї історії? Як під впливом різних обставин і внутрішньої роботи змінювалися їхні погляди та ідеї?»

Колись питання такого типу не прийнято було ставити. Зазвичай питання ставилися так: «В чому Абрагам великий? Який приклад він нам показує? Чому він хоче нас навчити?», але питанням «Як сам Абрагам змінився в процесі цієї історії і що він сам в ході її зрозумів?» – мало хто задавався.

У минулі віки такий підхід міг тільки практикуватися всередині вузького кола мудреців каббали, але ніяк не бути загальноприйнятим. Навіть сьогодні в єврейському суспільстві є кола, які, зачувши про те, що праотці розвивалися як особистості, починають протестувати, бо їм уявляється, що подібний погляд зображує праотців недосконалими, недостатніми, якимось «не такими, як належно». Адже якщо людина розвивається, отже, спочатку вона чогось не розуміла і тільки потім зрозуміла, а хіба можна таке сказати про праотців або про Мойсея?! Та й хто ми, взагалі, такі, – кажуть вони, – щоб судити про них, адже ми нікчеми відносно їхньої величі, і як ми сміємо оцінювати їхній розвиток?!

Таким людям здається, що динаміка і розвиток свідчать про недосконалість, і тому говорити в такому контексті про праотців неприпустимо. Однак подібний погляд на розвиток – це спадщина середньовічного типу мислення, для якого ідеал статичний, і всі великі речі мусять бути незмінними. Для мислення ж Нового часу, навпаки, очевидна цінність динаміки та розвитку, оскільки очевидно, що якщо людина, навіть велика, не розвивається, не просувається, – це є її суттєвим недоліком.

Сьогодні ми зовсім не вважаємо когось недосконалим через те, що він протягом життя змінювався, – отже, спочатку чогось не розумів. Навпаки, його динаміка та розвиток говорять на користь цієї людини, роблять її величнішою в наших очах. Ми відчуваємо не тільки прагматичну, але і духовно-релігійну цінність динаміки. І тому сьогодні та лінія каббали, яка передавалася раніше лише в родині рабинів Ашкеназі, може бути оприлюднена і стати частиною нашої суспільної свідомості.

1.4. УСВІДОМЛЕННЯ НОВИХ АСПЕКТІВ В НАШОМУ ДІАЛОЗІ З БОГОМ

Усе наше життя – це діалог людини з Богом. У цьому діалозі беруть участь як кожен індивід сам по собі, так і народи, й усе людство в цілому. Всевишній хоче зробити людину більш досконалою, тому Він постійно ставить людині завдання, ставить перед нею проблеми. Коли ми опануємо чергове завдання, Він дає нам наступне, вищого рівня. Буває, що ми не справляємося із завданням, тоді Бог дає нам щось простіше, і після рішення нами завдання цього рівня повертає нас до вихідного, важчого. Через послідовне рішення цієї серії завдань відбувається поступовий розвиток людства і його просування до Бога.

Наша можливість зрозуміти праотців як особистостей, що динамічно розвиваються, – частина цього процесу. Сподіваємося, що ця книга послугує цьому.

ГЛАВА 2

ВИВЧЕННЯ ТОРИ В СВІТЛІ ПОНЯТЬ КАББАЛИ

2.1. МІСЦЕ КАББАЛИ В ЄВРЕЙСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Оскільки коментарі, наведені в цій книзі, значною мірою базуються на каббалі, нам треба зробити кілька попередніх зауважень, що стосуються каббали та її місця в юдаїзмі.

* * *

В сучасній масовій культурі можна зустріти фрази на кшталт: «Абрагам був великим каббалістом» або «Мойсей був великим каббалістом». Такі висловлювання є не просто «неправильними», вони свідчать про нерозуміння самого терміну «каббала».

Усі каббалісти останніх півтора тисячоліття були рабинами вельми високого рівня, однак сама категорія «рабини» (що використовується в сучасному сенсі з VII ст. н.е.) стоїть на сходинку нижче, ніж Мудреці Талмуду (з II ст. до н.е. до VI ст. н.е.), що їй передують. У свою чергу, Мудреці Талмуду стоять духовно нижче Пророків, що були до них (з XV та до IV ст. до н.е.), а Пророки стоять нижче Праотців. Тому Мойсей, який був найвеличнішим з Пророків, нижче статусу Праотців: Абрагама, Їцхака та Якова. Праотці були також і пророками, але ця властивість була вторинною для них: насамперед, вони були Праотцями.

Відзначимо, що в юдаїзмі є категорія ще вища, ніж Праотці: її представляє Адам, Перша Людина. Бо Праотець всього людства стоїть вище, ніж Праотці єврейського народу, й Адам, «безпосередньо створений руками Бога» (як описує його *Мідраш*), був незрівнянно вище будь-якої іншої людини.

Отже, в духовній ієрархії людства вище всіх знаходиться Адам, Праотець людства, далі йдуть Праотці єврейського народу, Абрагам, Їцхак та Яков, що створили основу для майбутньої монотеїстичної цивілізації. Наступною категорією є Пророки (найвеличніший з яких – Мойсей),

а нижче Пророків знаходяться Мудреці Талмуду. Наступною ж градацією є рабини, серед яких – вже всередині цієї категорії! – важливе і почесне місце належить каббалістам. Рівень «каббалістів», включаючи найвеличніших з них, нижче рівня навіть Мудреців Талмуду, не кажучи вже про Пророків чи Праотців.

Тому назвати Абрагама або Мойсея «великим каббалістом» означає образити їх: це все одно, що про лауреата Нобелівської премії сказати, що він «великий настільки, що з відзнакою закінчив середню школу».

Абрагам або Мойсей не були каббалістами – але це, звісно, не означає, що вони не знали того, що сьогодні називається «каббалою». Звісно, знали, але це було лише невеликою (і зовсім не найголовнішою) частиною того, що вони несли світові.

В певному сенсі каббала – це пам'ять про пророче переживання, яку формалізували та систематизували, починаючи з епохи Мудреців Талмуду. У Праотців і Пророків було саме це переживання, а всі каббалісти – навіть найвеличніші з них – володіють лише пам'яттю про нього.

2.2. ПРЯМЕ РОЗУМІННЯ ТОРИ – ЦЕ ОСНОВА, А КАББАЛА – ЛИШЕ ПРИПРАВА ДО НЕЇ

Головним результатом діяльності Праотців було створення єврейського народу, через який Божественне Світло було передане людству.

Головним результатом діяльності Мойсея стала передача єврейському народу Тори, Божественного Вчення.

І лише відносно невеликою частиною цього вчення є каббала.

Тора – і сама по собі, і за її впливом на світ – незрівнянно величніша річ, ніж каббала. Тора (через «дочірні релігії» юдаїзму, тобто християнство та іслам) заклала всі духовні основи сучасної Західної цивілізації, а каббала – це тільки невелика смакова приправа до цієї цивілізації. Тора фундаментальна, а каббала функціональна. І величезною помилкою буде сказати, що «каббала – це суть Тори». У Тори є, передусім, *пшат*, тобто пряме прочитання тексту, що містить в собі історію Створення світу, поняття про Бога, про людину, історію єврейського народу, заповіді та багато іншого. І саме прямий сенс тексту Тори, в найпростішому своєму варіанті, послужив основою для побудови релігійних та етичних основ нашого духовного світу.

Зрозуміло, це не означає, що прямий сенс тексту настільки простий, що його завжди треба розуміти буквально. Однак саме на прямому прочитанні базується не тільки весь єврейський закон (Усна Тора уточнює деталі, але це все ж тільки деталі), але також світогляд християнської та ісламської цивілізації. Іншими словами, прямий сенс тексту Тори містить

такий високий рівень духовності, до якого каббала (сама по собі) навіть не наближається.

Звісно, прочитання Тори разом з ідеями каббали буде цікавішим – як їжа буде смачнішою з прянощами. Але ж окремо ці прянощі ми не їмо? Той, хто буде ложками ковтати чистий чорний перець, зовсім не насолодиться смаком, а лише спалить собі все всередині. І саме з «поїданням ложками одного тільки чорного перцю» буде доречно порівняти зусилля тих, хто намагається вивчити каббалу без знання та розуміння Тори.

Ще одна класична метафора про співвідношення Тори і каббали – це вода і вино. Прямий сенс Тори – це вода, а каббала – це вино. Вино незрівнянно більш витончене, інтелектуальне, вишукане, ніж вода. Але без звичайної води людина помре, а той, хто, нехтуючи водою, п'є тільки вино, зіп'ється.

Для цивілізації вода незрівнянно важливіша, ніж вино: на воді цивілізація стоїть, а вином прикрашається. Тому простий сенс Тори (і навіть просто читання Тори як книги) володіє феноменальною духовною енергією, незрівнянною з жодними каббалістичними тлумаченнями. Каббала допомагає нам щось краще зрозуміти, щось глибше досягнути і побачити в оповіданнях Тори нові рівні, але вона при цьому ніяк не має скасовувати їх простий явний сенс. Неприпустимо сприймати розповідь Тори просто як якусь «обгортку», в яку загорнуто щось важливе, – як цукерку, якій фантик потрібен тільки для того, щоб вона не бруднилась. Нічого подібного. Головна духовність – в прямому сенсі тексту, а каббала лише доповнення до неї.

Проте сьогодні, коли фундамент (тобто просте пряме прочитання Біблійного тексту) нами вже в основному засвоєний, саме каббала стає особливо цікавою. Їжа у нас є, і ми не збираємось відмовлятися від неї, але хочемо зробити нашу трапезу більш витонченою та вишуканою.

2.3. МОЙСЕЙ В ЄШИВІ РАББІ АКІВИ

Відомий *мідраш* у Талмуді розповідає про те, як Мойсей (XIV ст. до н.е.) був перенесений в єшиву раббі Аківі (II ст. н.е.).

Потрапивши на урок р. Аківі, Мойсей сідає на задню лаву та слухає, як раббі Аківі трактує Тору та, за висловом Талмуду, «виводить деталі законів з коронок над літерами». Мойсей слухає й нічого не розуміє. І тут один з учнів питає раббі Аківу: «А звідки ми все це знаємо?» – і раббі Аківі відповідає, що «це розуміння, що дійшло до нас від Мойсея». І тоді, як розповідає Талмуд, Мойсей заспокоївся та примирився з цим.

Смисл цього *мідрашу* в тому, що Мойсей сприймає Тору інтегрально, і для того, щоб зрозуміти її закони, йому зовсім не потрібно виводити їх

логічно з тієї чи іншої деталі тексту. Просто за півтора тисячоліття Мудреці епохи Талмуду вже настільки відійшли від такого інтегрального рівня, що інтуїтивного погляду для них недостатньо, і вони вимушені деталізувати його, «виводити деталі законів з коронок над літерами». Тому раббі Аківа аналізував деталі тексту. Він не розповідав нічого нового для Мойсея, але перетворив інтуїтивне і безпосереднє сприйняття в формалізовану систему.

Коли Мойсей чує пояснення раббі Аківи, він не розуміє їх. Так художник створює картину, а мистецтвознавець потім пояснює, як і чому художник використовував в ній ту чи іншу деталь. Художник зазвичай далекий від таких пояснень, тому що для нього це виглядає і відчувається зовсім інакше – він відчуває всю картину в цілому. Для того, щоб створити картину, він має мислити інтегрально та інтуїтивно. А по полицях розкладе все потім не він, а мистецтвознавець, – який сам картини створювати не вміє, зате вміє аналізувати та пояснювати чуже мистецтво. При цьому мистецтвознавець і справді дуже важливий: він здатен допомогти глядачам краще зрозуміти та відчути картини (особливо ті, що віддалені від них на сотні років), допомогти їм встановити зв'язок із художником.

Отже, на рівні художника формально-логічний аналіз незрозумілий та зайвий, а на рівні глядачів та слухачів, що приходять за багато сторіч, ці пояснення дуже важливі та необхідні.

Саме цим і займається каббала в своєму аналізі вчення Пророків та Праотців. І стає зрозуміло, чому каббала починає виділятися в окремий напрямок тільки за часів Талмуду (до цього вона не була окремою галуззю єврейського знання), а остаточно – як вчення – сформувалася лише в постталмудичну епоху.